

К. Г. Валькова,
аспірантка

УДК [821.161.1-94: 32.019.5]"1920/1930"

Пропагандистський складник у подорожніх нарисах І. Ільфа та Є. Петрова «Одноповерхова Америка»

У статті розглядається проблема ідеологічного впливу на читачів у подорожніх нарисах Іллі Ільфа та Євгена Петрова «Одноповерхова Америка». Особливу увагу приділено стереотипному описові американського образу життя, звичаїв і традицій населення США.

Ключові слова: пропаганда, ідеологія, вплив, стереотип, Радянський Союз, Америка, Ілля Ільф, Євген Петров.

Протягом свого існування людство весь час прагне до пізнання: пізнання себе, оточуючої дійсності, а також особливостей життя індивідів, які існують за межами власного культурного середовища. Допитливість, природжена людська риса, особливо розповсюджується на сферу нового та незвіданого. Знання про життя інших країн, про менталітет людей, що їх населяють, дозволяють людині формувати власну картину світу та мати чітке уявлення про місце в ній. Відповідно, досвід, отриманий внаслідок знайомства з іншим народом, дає багато в розумінні власного коріння та, можливо, сприяє свіжому погляду на свою історію. В. І. Журавльова вважає, що в національному менталітеті через пізнання «чужого» відбувалася, з одного боку, ідеалізація «свого», а з іншого – підсилювалося критичне ставлення до власних недоліків [1, с. 214].

Кожний народ має свій набір уявлень про оточуючий світ, – стверджує Н. С. Фролова [2]. Ці уявлення, або стереотипи, для більшості людей складають основу їх знань про інші народи, які живуть на Земній кулі. В останні десятиліття у вітчизняній історичній науці все більше уваги приділяється такому напрямку, як дослідження етностереотипів – уявлень одних народів про інші [2]. О. Б. Арчакова та Т. О. Деомидова пишуть про те, що «широкий ступінь зовнішньополітичної взаємодії між державами сприяє підвищенню інтересу до них як на споживацькому рівні, так і в контексті загальнолюдських уявлень» [3, с. 56]. Люди цікавляться внутрішнім життям та побутом країни, звичаями її населення, історією як держави в цілому, так і її частин, не обходять увагою політичні, економічні та релігійні питання [3, с. 56]. У столітті інформаційних технологій людина черпає знання про оточуючий світ з різних джерел. Вона їх аналізує, піддє сумнівам, проводить порівняль-

ний аналіз та стає, решті-решт, володарем найбільш достовірної та об'єктивної інформації. Людська свідомість звільняється від стереотипів, які виникають як засіб заповнення інформаційних лакун та, безумовно, перешкоджають адекватному сприйняттю вихідця з іншої країни, шкодять взаєморозумінню.

Узагальнюючи наукову літературу, Н. С. Фролова дійшла висновку, що стереотип – це схематичний, стандартизований образ або уявлення про соціальне явище чи об'єкт, зазвичай емоційно забарвлений та сталий. Стереотип виражає звичне ставлення людини до будь-якого явища, яке склалося під впливом соціальних умов та попереднього досвіду [2].

У реаліях сучасного життя слово «стереотип» набуло відверто негативної конотації. Незалежно від віку та соціального походження, люди намагаються позбутися стереотипів, ламати їх, мислити вільно та нетенденційно. Однак так було не завжди. У 1930-х рр. ідеологічна пропаганда використовувалася в усіх сферах життя людей [4, с. 190]. Дослідники відзначають, що в 1920–1930-ті рр. в СРСР була створена розгорнута система установ та механізмів, головною метою яких було формування у широких мас відповідної картини світу, яка частково відображала реальність, частково була міфологізованою, але, головне, – відповідала конкретним інтересам режиму, що час від часу змінювалися: «радянська держава більше, ніж будь-яка інша держава в історії, приділяла увагу пропаганді» [5, с. 280].

М. В. Кисельов пише про те, що існують три основних визначення пропаганди: а) система діяльності, спрямована на розповсюдження знань, художніх цінностей та іншої інформації з метою формування певних поглядів, уявлень, емоційних станів, справляння впливу на соціальну по-

ведінку людей; б) розповсюдження в масах ідеології та політики певних класів, партій, держав; в) засіб маніпуляції масовою свідомістю [6]. Безумовно, ці визначення взаємно доповнюються та є вичерпними. С. А. Зелінський пише, що пропаганда слугує формуванню ідеологічної складової того чи іншого соціального устрою та спрямована на зміну свідомості мас – у потрібному маніпуляторам від влади ключі [7, с. 11]. При цьому дослідник звертає увагу на те, що задачі ідеології фактично лежать у площині прихованого впливу на свідомість мас, маніпулювання масами, а маси у свою чергу не повинні розгадувати ілюзорність ідеології, що їм нав'язується [7, с. 43]. Можна зробити висновок, що сутність пропаганди полягає у впливі на підсвідомість людини, що надає їй силу, якій практично неможливо протистояти. Дорожній нарис, який увібрав в себе риси нравоопису та художності, без сумніву, здатен справляти вплив на читача в силу своєї специфіки. Говорячи про публіцистику, О. В. Александров відзначає величезний потенціал публіцистики як способу соціального управління. Вчений пише про те, що публіцистика – двогостра, тобто вона однаково здатна як руйнувати, так і створювати, і стверджує, що ці функції пов'язані нерозривно. При цьому «старий світ» руйнується, а «новий світ» створюється спочатку в головах людей, а вже потім – в реальності [8, с. 7–8].

Автори монографії «Лінгвістика впливу» В. В. Різун, М. В. Непійвода та В. М. Корнеєв докладно розглядають різні визначення категорії «впливу», виділяють його функції та вважають, що він полягає в самій природі спілкування [9, с. 8], тобто комунікації, яка на пряму пов'язана з процесами впливу, маніпуляції та пропаганди. З цього можна зробити висновок, що для кращого розуміння процесів впливу необхідно розглянути, яким чином відбувається комунікація, і виявити умови, необхідні для того, щоб вона була успішною.

В. В. Різун вважає комунікацію «агресивним» процесом та пояснює це тим, що вона впливає на людину та суспільство. Процес встановлення контактів (чим і є комунікація) сам по собі безболісний, але не такий наївний стосовно методів та засобів контактування; може бути нав'язливим, грубим, підступним [10, с. 11]. Дослідник висловлює думку про те, що повноцінними учасниками комунікативного процесу можуть бути тільки носії одного типу культури, мотивуючи це тим, що в свідомості комуніканта та комуніката зберігається досвід інтелектуального засвоєння дійсності, характерний для цієї культури [9, с. 47]. Погоджуючись з цим положенням, О. В. Александров у своїх працях використовує поняття ментальних платформ та,

підкреслюючи їх важливість, стверджує, що без збігу таких платформ ні міжособистісна, ні масова комунікація не буде успішною [8, с. 12]. Необхідною умовою публіцистичної комунікації є ментальні платформи, однакові для виробника інформаційного продукту та реципієнта [8, с. 13].

Виходячи з цих принципових наукових положень, можна зробити висновок про те, що твори, написані для радянської читацької аудиторії в 1930-ті рр., без перешкод досягали своєї комунікативної мети та справляли належний вплив на масову свідомість та колективне несвідоме, а також на кожного індивіда окремо. Відносини між Америкою та Росією мають давню історію, у якій змінювалися періоди симпатії та антипатії, взаємної підтримки та непримиренної ворожості [2]. За твердженням Н. С. Фролової, «різкі зміни настроїв стосовно один одного призводили до того, що в масовій свідомості народів обидвох країн закладалися викривлені уявлення один про одного й тому зводилися перепони для встановлення довіри і взаєморозуміння між ними» [2]. У 1933 р. між СРСР та США, хоч і не надовго, але все-таки встановлюються дипломатичні відносини, і за думкою більшості дослідників, цей факт не міг не відбитися на тональності книги, яка стала наслідком подорожі радянських нарисовців.

Актуальність нашого дослідження полягає у новому погляді на подорожні нариси «Одноповерхова Америка». Ми переконані, що, дослідивши ставлення радянської влади до літераторів, можна зрозуміти мотиви звернення до певних тем і відображення певних ситуацій. Окрім того, міжкультурна комунікація, в межах якої розглядається проблема відносин США і Радянського Союзу – актуальний і перспективний науковий напрям, яким сьогодні займаються науковці.

Мета нашої розвідки – аналіз подорожніх нарисів Іллі Ільфа та Євгена Петрова для того, щоб з'ясувати відкриті та приховані прийоми пропаганди при відтворенні образу Сполучених Штатів у сприйнятті масової читацької аудиторії. У межах дослідження ми поставили собі такі наукові завдання:

- опрацювати необхідну наукову літературу;
- опрацювати нариси радянських письменників, присвячені Сполученим Штатам Америки;
- розібратися з визначеннями таких понять, як пропаганда, вплив, стереотип;
- дослідити стосунки між Радянським Союзом і Сполученими Штатами Америки у 30–40-х рр.;
- дослідити ставлення радянської влади до літераторів;
- проаналізувати подорожні нариси Іллі Ільфа та Євгена Петрова на предмет прихованої та відкритої пропаганди.

Об'єктом дослідження виступають подорожні нариси Іллі Льфа та Євгена Петрова «Одноповерхова Америка». Предметом дослідження є публіцистичний складник подорожніх нарисів І. Льфа та Є. Петрова.

У 1935 р. як кореспонденти газети «Правда» І. Льф та Є. Петров вирушають у подорож Сполученими Штатами. Відзначимо, що до відомих сатириків радянським читачам вже не раз «відкривали Америку». Сергій Єсенін перший відвідав США після жовтневої революції. Схоже, країна не справила на російського поета особливого враження. «Если сегодня держать курс на Америку, – заявил Єсенін, – то я готов тогда предложить наше серое небо и наш пейзаж: изба, немного вросшая в землю, прясло, из прясла торчит огромная жердь, вдалеке машет хвостом на ветру тощая лошадевка. Это не то, что небоскребы, которые дали пока что только Рокфеллера и Маккормика, но зато это то самое, что растило у нас Толстого, Достоевского, Лермонтова и др.» [11, с. 10]. Володимир Маяковський, який також отримав можливість відвідати Америку, підкреслював контрасти капіталістичної та соціалістичної дійсності. І, звичайно, не варто забувати про знаменитий нарис Максима Горького «Місто жовтого диявола», який був добре відомий радянським читачам. Враховуючи те, під яким величезним цензурним тиском перебувала в ті роки радянська література, важко судити про ступінь об'єктивності тієї інформації, якою ділилися з читачами С. Єсенін, В. Маяковський та М. Горький. Влада добре розуміла, що дорожні нариси є досить дієвим інструментом пропаганди.

Достеменно відомо, що в 30-ті рр. існував «всепроникний контроль над словом друкованим і публічно виголошеним» [12]. А. В. Блюм пише, що в міру руху «нагору» будь-який текст зазнавав, як правило, суттєвої деформації або взагалі не з'являвся в друку [12]. Перед тим як твір потрапляв до рук радянського читача, він в обов'язковому порядку проходив три стадії перевірки: самоцензуру, редакторську цензуру та Головлітвський контроль. На понятті самоцензури варто зупинитися докладніше. У книзі Є. Добренка «Формування радянського письменника. Соціалістичні та естетичні витоки радянської літературної критики» можна прочитати, що у радянського письменника ніколи не було більш суворого цензора, ніж він сам: радянський письменник і є цензором [13, с. 13]. Соцреалізм вимагав особливої діяльності ока: письменнику потрібно було «бачити» так багато (з тим, щоб при цьому багато чого «не бачити»), йому необхідно було весь час так багато «показувати» (з тим, щоб при цьому «не показувати»), що процес творчості нагадував процес фотосинтезу: вбираючи

«вуглець» дійсності та виділяючи «озон» «художньої продукції», письменник загрузав в «описі» [13, с. 400]. І якщо «простий» радянський народ розумів, що він прямо залежить від керівної влади, то діячі мистецтва відчували це особливо сильно, аж до «зміни складу крові» [13, с. 7]. Неможливо переоцінити складність та небезпечність тих умов, в яких були змушені творити поети та прозаїки, В. В. Гудкова підтверджує цю думку наочним прикладом. Дві взаємовиключні фрази, які звучать в подібних ситуаціях пізнього радянського часу: «Не треба узагальнювати» та «Давайте подивимось більш широко», – насправді означали одне і те саме. Їх конкретне наповнення розшифровувалося приблизно наступним чином: «не треба узагальнювати» означало, що за фактом дозволялося бачити тільки факт (ще краще – з епітетом «одиничний»), а «давайте подивимось більш широко», навпаки, було пропозицією обминути факт, що «стирчав» перед очима та заважав вільному лету думки. Говорячи коротко, мова йшла про уміле регулювання соціальною оптикою, віртуозне маніпулювання очевидністю [14, с. 21]. Враховуючи вищесказане, можна тільки уявити, якій жорсткій цензурі піддавалося все, що писалося в СРСР про Америку.

О. Б. Арчакова та Т. О. Деомидова в статті «Подорожні нариси про Америку в радянській пресі» стверджують те, що І. Льф та Є. Петров склали досить об'єктивну картину США та їх жителів, а характерною рисою книги є практична відсутність ідеологічних моментів [3, с. 53]. Дочка Іллі Льфа, Олександра Льф, припускає факт того, що у питанні висвітлення США письменники могли отримати певне завдання від редактора газети «Правда», однак, не зважаючи на це, книга, на її погляд, вийшла «на рідкість доброзичлива і, як не дивно, не ідеологізована» [15].

Ми, безумовно, не можемо не визнати наявності в цьому твердженні істини та справедливої оцінки. Однак, дозволимо собі відзначити, що пропагандистська складова в «Одноповерховій Америці» все ж є.

Ілля Льф та Євген Петров, будучи справжніми професіоналами та істинними майстрами своєї справи, оповідаючи про США, не лишили поза увагою практично жодної сторони життя цієї країни. Вони не дозволили себе обдурити, віддаючи перевагу можливості самостійно переконатися та розібратися в суперечностях соціального та політичного устрою заокеанської країни. Вони цікавилися, сумнівалися, захоплювалися, жахалися, розчаровувалися та абсолютно щиро ділилися з читачами своїми враженнями.

Перше, на що звертаєш увагу, це відкрита, незавуальована критика культурного рівня населення країни. С. Єсенін в листах з-за кордону постійно турбується про стан культури в США:

«Мистецтво в Америці на найнижчій сходинці розвитку...» [11, с. 9–10]. І. Ільф та Є. Петров поділяють цю стурбованість. Говорячи про архітектуру американських міст, письменники відзначають, що, крім технічної оснащеності, їм більше нічим похвалитися – «архитектура домов главной улицы не может доставить глазу эстетического наслаждения» [16, с. 78]. А змальовуючи чергове місто, зазначають: «В общем это, конечно, большой город. В нем много асфальта, кирпича и электрических ламп, – может быть – даже больше, чем в Риме. И уж наверно больше, чем в Риме, – электрических холодильных шкафов, стиральных машин, пылесосов, ванн и автомобилей. Но этот город чрезвычайно мал духовно, и в этом смысле он мог бы целиком разместиться в одном переулочке» [16, с. 83]. З притаманним письменникам гумором вони роздумували над тим, що якщо американці колись потраплять на Місяць, то побудують там таке саме маленьке місто. А пам'ятники Сполучених Штатів нарисовці характеризують як «цілком однакові» та такі, що відрізняються один від іншого не більше, ніж стандартна модель «форда» від «форда», який оснащено попільничкою, і тому вона коштує на півдолара дорожче [16, с. 138].

Розчарувало письменників і «знамените» американське кіно. Голлівуд, на їхню думку, «чертовски скучен», і якщо «зевок в маленьком американском городе продолжается несколько секунд, то здесь он затягивается на целую минуту» [16, с. 265]. Що ж стосується безпосередньо кінофільмів, то їх перегляд був визнаний «унизительным занятием для человека», оскільки всі вони «ниже уровня человеческого достоинства» [16, с. 268]. Американська кінематографія в цілому описується як «моральная эпидемия, не менее вредная и опасная, чем скарлатина или чума» [16, с. 271].

Неможливо не відзначити тенденцію, яка чітко прослідковується протягом всієї книги: емігранти з Радянського Союзу в Америці обов'язково нещасливі. Вони не знайшли гідної праці, скаржаться на тяжкі умови життя, але головне – вони постійно рефлексують на тему того, ким би могли стати в Союзі. Яскравими та живими постають ці образи: вуличний продавець кукурудзи, який скаржиться на те, що грошей не вистачає навіть на одяг; матрос, який в Союзі вже міг би стати капітаном; колишня дружина російського художника пані Фешина, яка змушена знімати житло в індіанському селищі Пуебло, оскільки не має грошей опалювати будинок, і багато інших. Радянських людей за кордоном письменники називають «влюбленными, оторванными от предмета своей любви и ежеминутно о нем вспоминающими» [16, с. 346].

Зустрівши в Голлівуді російського актора, письменники яскраво розповіли про його емоційні переживання через усвідомлення того, наскільки принизливе його становище. «Он никак не мог привыкнуть к мысли, что Яшины и Хмелевы уже выросли, превратились в больших актеров. Не мог привыкнуть потому, что мерил по Голливуду. С ним ведь за эти тринадцать лет ничего, собственно, не произошло. Ну, стал больше денег получать, собственный автомобиль завел, но известным актером не стал» [16, с. 293]. При цьому заробіток та придбання авто повністю знецінюється та нівелюється.

Виникає цілком логічне та виправдане запитання: невже в усій Америці не знайшлося жодної задоволеної життям людини російського походження? Це питання риторичне.

Варто зазначити, що глава, присвячена американським акторам, носить метафоричну назву «Голлівудські кріпаки». В. В. Різун говорить про те, що «більший вплив на свідомість реципієнта буде здійснювати той заголовок, який містить не просто описові чи номінативні конструкції, а видозмінений фразеологізм» [10, с. 87]. На наш погляд, у більшості глав «Одноповерховой Америки» дуже промовисті заголовки, мета яких заздалегідь налаштувати читача на певне сприйняття матеріалу. Ось деякі з них: «Аппетит уходит во время еды», «Страшный город Чикаго», «Бог халтуры», «Беспокойная жизнь». Продовжуючи тему мистецтва, автори пишуть про відвідання концерту Рахманінова, про те враження, яке склалося у них про американську публіку. «Рахманинов кончил. Мы ожидали взрыва. Но в партере раздались лишь нормальные аплодисменты. Мы не верили своим ушам. Чувствовалось холодное равнодушие, как будто публика пришла не слушать замечательную музыку в замечательном исполнении, а выполнить какой-то скучный, но необходимый долг» [16, с. 130]. Такою ж байдужою реакцією супроводжувалися всі концерти, які Ільф та Петров відвідали під час перебування в Штатах. Особливо пам'ятним вийшов образ людини, що заснула на опері Вагнера. Усі ці яскраві приклади, описи та ситуації лише підтверджують існуючу в СРСР думку про те, що рівень технічної культури в США в десятки разів вищий за рівень культури духовної, і вже тільки це для людини з російською душею було достатньою підставою для того, щоб сформувані далеко не схвальне уявлення про Америку.

Деякі люди, з котрими зустрічалися Ільф та Петров, відкрито заявляли про те, що готові на все, щоб залишити Штати та переїхати до країни соціалізму. Постійний супутник письменників містер Адамс, він же Саломон Абрамович Трон, інженер фірми «Дженерал Електрик»,

який народився в Російській імперії та довгі роки працював на будівництві електростанцій в СРСР, постійно кидає фрази про те, що в Росії він залишив частку свого серця, та звинувачує письменників в нерозумінні того, яку велику справу люди роблять в Радянському Союзі. Лінкольн Стеффенс, знаменитий письменник, зображений Ільфом та Петровим як людина, яка мріє лише про те, щоб виїхати до Москви та «перед смертю увидеть страну социализма» [16, с. 262]. Дуже зворушливо та драматично публіцисти передали діалог Стеффенса з сином, під час якого письменник зізнається, що був підкуплений буржуазним суспільством: «Я не понимал, что слава и уважение, которыми я был награжден, являлись только взяткой за то, что я поддерживал несправедливое устройство жизни» [16, с. 262]. Сумним та ностальгічним виглядає розповідь про російську молоканську спільноту в Сан-Франциско, яка живе на так званій Російській гірці. «В какой-то добровольной тюрьме сидели люди со своими русскими песнями и русским чаем, сидели со своей тоской огромные люди, почти великаны, потерявшие родину и помнящие о ней ежеминутно...» [16, с. 256].

З іншого боку, І. Ільф та Є. Петров захоплено пишуть про молодого американця, котрий, відмовившись від батьківського багатства і легкого життя, вступив до комуністичної партії та живе на два долари на тиждень. «Смешная цифра для страны миллионеров» [16, с. 259]. За словами письменників, його побут являв собою видовище, про яке в Союзі знають вже тільки з музейних малюнків, які зображують побут російських революціонерів напередодні тисяча дев'ятого року. Іншого юнака, баптиста, московські мандрівники сміливо запевняють в тому, що в СРСР в усіх є робота. Однак існують джерела, що свідчать про те, що після 1930 р. лише було зупинено публікації даних про безробіття в СРСР, хоч як соціальне явище в прихованому вигляді воно існувало протягом усієї радянської історії, маскуючись під плинність кадрів, а безробітні перетворилися на так званих «летунів», «ледацюг», «бичів» та «дармоїдів», що асоціювалися в звичайній радянській свідомості з «дном» суспільства та «ворогами народу» [4, с. 177]. У спілкуванні з американським населенням письменники не розвіюють, а з гордістю підтверджують міфи, що активно нав'язуються радянському суспільству. Одним з них є міф про світле майбутнє – «[о] перспективе непрямого, но отдаленного счастливого будущего, требующей бросить все силы на его скорейшее достижение» [16, с. 191]. «Америка не знает, что с ней будет завтра. Мы знаем и можем с известной точностью рассказать, что будет с нами через пятьдесят лет» [16, с. 351]. У кожній такій

фразі звучить думка про те, яке щастя народитися в країні соціалізму та бути людиною, яка «сумела, завоевав свободу, отстоять ее в самых тяжелых боях» і яка «строила будущее, не жалея сил и идя на любые жертвы» [16, с. 141].

Окреме місце в нарисах займають розповіді про південь Сполучених Штатів та жахливе становище людей, що його населяють. Особливе враження на письменників справила група афроамериканців, що працювали над осушенням боліт за допомогою лопат. «Простые лопаты в стране величайшей механизации» [16, с. 332]. І. Ільф та Є. Петров відкрито заявляли про суперечливість політичної системи Сполучених Штатів, де за законом «негри» — повноправні та вільні люди, «но пусть только попробует негр войти в кинематограф, трамвай или церковь, где сидят белые» [16, с. 339]. Для опису афроамериканського населення письменники знайшли найбільш теплі та доброзичливі слова і з упевненістю заявили, що «если у Америки отнять негров, она хотя и станет немного белее, зато уж наверно делается скучнее в двадцать раз» [16, с. 336]. І. Ільф та Є. Петров спостерігали таке ставлення американців до корінного населення Сполучених Штатів, індіанців. «Американцы даже немножко гордятся своими индейцами. Так гордится директор зоопарка редким экземпляром старого льва. Гордый зверь очень стар и практически не опасен, когти его притупились, зубы выпали. Но шкура его прекрасна» [16, с. 199–200]. На цих сумних моментах, що прямо підтверджують бездуховність американців в цілому, в дорожніх нарисах зроблено великий акцент.

Основний мотив, що червоною ниткою проходить через увесь твір, – критика капіталізму та чествовання соціалізму як устрою, здатного забезпечити людям гідне життя. «Страшны преступления американского капитализма, с удивительной ловкостью подсунувшего народу пошлейшее кино, радио и еженедельное журнальное пойло и оставившего для себя Толстого, Ван-Гога и Эйнштейна, но глубоко равнодушного к ним» [16, с. 347]. Письменники зізнаються, що, побачивши капіталістичний світ, вони по-новому оцінили світ соціалізму й навіть зрозуміли Максима Горького. Імовірно, твір без подібних лозунгів ніколи б не побачив світ в 1936 р.

Важливою особливістю дорожніх нарисів Ільфа та Петрова є контраст в зображенні побуту та речей, що дають уявлення про життя американського населення. У монографії «Лінгвістика впливу» справедливо відзначено, що контрастність є одним з чинників сприйняття. «Дійсно, на тлі білого чорне сприймається як більш чорне» [9, с. 100]. Неможливо не визнати того факту, що як тільки письменники відмічали в житті, устрої, характері Сполучених Штатів щось

добре, дійсно гідне поваги, вони відразу намагалися розбавити це критикою. І неможливо не погодитися з Н. С. Фроловою в тому, що при читанні «Одноповерхової Америки» не покидає враження, що І. Ільф та Є. Петров весь час боялися випустити з голови думку про те, як би не перехвалити капіталізм. «У зв'язку з цим вони часто використовували прийом порівнянь, зіставляючи життя за океаном з життям у Радянському Союзі. Цілком природно, що політичні переконання авторів не сприяли створенню реальної картини побаченого...» [2]. А реальна картина, на наш погляд, полягала в тому, що Америка дійсно справила позитивне враження на письменників. Вони повернулися з новими поглядами та ідеями, з новим баченням життя, про яке радянській людині було нічого не відомо. Нарисовці навіть написали Сталіну звіт з порадою вислати до Америки не тільки технічних працівників, а й партійних секретарів, з метою навчання демократичному та ефективному стилю керівництва. Вони дійсно захоплювалися діловими якостями пересічного американця, його умінням працювати, та визнавали той факт, що у Америки можна та потрібно багато чому навчитися.

Але складається враження, що ці думки висловлюються несміливо і губляться серед широкої критики. А критиці піддавалося практично все: американська демократія, яка є офіційно задекларованою, але насправді не здатна надати будь-яку допомогу простій людині; американський патріотизм, що не має нічого спільного з патріотизмом російської людини; американська їжа, на яку письменники під кінець подорожі не могли дивитися. Постійно думаючи над питанням – «Як врятувати Америку та покращити життя?», письменники, імовірно, дійшли висновку, що Сполучені Штати безнадійні, підтверджуючи це словами про те, що «Америка серйозно и тяжело больна», а страшний діагноз полягав в тому, що, маючи неймовірні можливості, країна не в змозі забезпечити людям спокійне та гідне життя [16, с. 351]. І. Ільф та Є. Петров щиро, без напускного пафосу пишуть про те, що протягом усієї мандрівки їх не полишали думки про Радянський Союз. Визнаючи все позитивне, що є в Америці, публіцисти, тим не менше, приходять до достатньо передбачуваного висновку – «эту страну интересно наблюдать, но жить в ней не хочется» [16, с. 353].

Написавши дорожні нариси про Америку, які викликали великий інтерес та знайшли відгук в серцях читачів, І. Ільф та Є. Петров, тим не менше, були піддані найжорстокішій критиці з боку радянського режиму, який, ймовірно, вважав книгу недостатньо заідеологізованою. Критики того часу нещадно виступали проти остан-

нього спільного твору авторів. П. Павленко осуджував І. Ільфа та Є. Петрова за те, що вони «наївно та необережно» розхвалили американський «сервіс», а Н. Атаров оголосив їхню книжку «прикладом забуття славної традиції Маяковського в зображенні Америки» [17]. Він писав: «Сьогодні неможливо читати цю книжку без почуття протесту. В “Одноповерховій Америці” ви бачите, як відчиняються вікна в готелі на американський манір, але не бачите, як відчиняється «на американський манір» кров з відкритих ран негра на бруківці. Жодного разу не сказано головне, всепоглинаюче слово – страх! Страх перед ціпком поліцейського, перед старістю, перед безробіттям» [18]. У 1949 р., після публікації в «Літературній газеті» статті «Серйозні помилки видавництва “Радянський письменник”», в СРСР, аж до початку хрущовської відлиги (1956) не було надруковано жодної книги І. Ільфа та Є. Петрова. «Одноповерхова Америка» піддавалася багатозначним цензурним правкам, і лише в останні роки читач отримав можливість ознайомитися з первісним, авторським варіантом тексту. Дорожні нариси Ільфа та Євгена Петрова, незважаючи на заборони, цензуру та інші дії, характерні для радянського часу, все ж залишилися книгою, яка дала читачам найбільш повну та об'єктивну картину американського життя.

Висновки. Отже, ми дійшли висновку, що «Одноповерхова Америка» І. Ільфа та Є. Петрова, безумовно, не позбавлена пропагандистського складника, елементів впливу на масову свідомість та ідеологічних моментів. Однак пропаганда ця є вимушеною, незважаючи на неї, образ країни, про яку раніше у радянських читачів були лише абстрактні, уривчасті уявлення, є цілісним, глибоким, емоційно насиченим і що найважливіше – позбавленим стереотипів.

1. Журавлева В. И. Как помочь России? (Россия и американское общество в конце 19 века) / В. И. Журавлева // Россия и мир глазами друг друга: из истории взаимовосприятия : сб. ст. Вып. 1 [отв. ред. А. В. Голубев]. – М. : ИРИ РАН, 2000. – 363 с.

2. Фролова Н. С. Америка и американцы в восприятии советского общества в 1920–1930-е гг. : дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.03 / Наталья Станиславовна Фролова. – Челябинск, 2001. – 225 с. – Доступно також: <http://www.dissercat.com/content/amerika-i-amerikantsy-v-vospriyatii-sovetskogo-obshchestva-v-1920-1930-e-gg>.

3. Арчакова О. Б. Путевые очерки в советской прессе («Одноэтажная Америка» И. Ильфа и Е. Петрова, «Американские дневники» Б. Полевого) / О. Б. Арчакова, Т. О. Деомидова // Журналистский ежегодник: науч. изд. ф-та жур. Томского гос. ун-та ; ред. кол. : рук. проекта Ю. М. Ершов. – 2012. – Вып. 1. – С. 56–58.

4. Советская социальная политика 1920–1930-х годов: идеология и повседневность [под ред. П. Рома-

нова, Е. Ярской-Смирновой]. – М. : Вариант ; ЦСПГИ, 2007. – 432 с.

5. *Россия и Запад: формирование внешнеполитических стереотипов в сознании российского общества первой половины XX века* / [отв. ред. А. В. Голубев]. – М., 1998. – 335 с.

6. *Киселев М. В.* Психологические аспекты пропаганды [Электронный ресурс]. – URL: <http://psyfactor.org/proraganda5.htm>.

7. *Зелинский С. А.* Информационно-психологическое воздействие на массовое сознание. Средства массовой коммуникации, информации и пропаганды – как проводник манипулятивных методик воздействия на подсознание и моделирование поступков индивида и масс / С. А. Зелинский. – С.Пб. : изд.-торг. дом «СКИФИЯ», 2008. – 404 с.

8. *Александров О.* Базова модель публіцистичної комунікації // *Діалог: Медіа-студії* : зб. наук. пр. / [ред. кол. : відп. ред. О. В. Александров]. – О. : Астропринт, 2012. – Вип. 15. – С. 7–16.

9. *Різун В. В.* Лінгвістика впливу : монографія / В. В. Різун, Н. Ф. Непійвода, В. М. Корнеев. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2005. – 148 с.

10. *Різун В. В.* Маси / В. В. Різун. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2003. – 118 с.

11. *Сушкова В. Н.* Советско-американские литературные отношения (20-е годы) : учеб. пособ. / В. Н. Сушкова. – Тюмень, 1983. – 72 с.

12. *Блюм А. В.* Советская цензура в эпоху тотального террора 1929–1953 [Электронный ресурс] / А. В. Блюм. – С.Пб. : Академ. проект, 2000. – URL: <http://www.opentext.ru/censorship/russia/sov/libraries/books/blium/total/>.

13. *Добренко Е.* Формовка советского писателя. Социальные и эстетические истоки советской литературной культуры / Е. Добренко. – С.Пб. : Гуманитарное агентство «Академические проекты», 1999. – 557 с.

14. *Гудкова В. В.* Рождение советских сюжетов: типология отечественной драмы 1920-х – начала 1930-х годов / В. В. Гудкова. – М. : Новое лит. обозрение, 2008. – 456 с.

15. *Ильф А.* «Сталин посылает Ильфа и Петрова в страну кока-колы» [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.textpubl.ru/upload/iblock/d8e/wsdx-zdhxbug-mocd-man.qxd.pdf>.

16. *Ильф И.* Одноэтажная Америка / И. Ильф, Е. Петров. – Баку : Азернешр, 1991. – 360 с.

17. *Лурье Я. С.* В краю непуганых идиотов. Книга об Ильфе и Петрове [Электронный ресурс] / Я. С. Лурье. – С.Пб. : Изд-во Европейского ун-та, 2005. – 236 с. – URL: <http://lib.rus.ec/b/220629/read>.

Подано до редакції 06. 12. 2013 р.

Valkova K. G. Propaganda component in travel sketches by Ilya If and Yevgeny Petrov "One-level America".

The article discusses the problem of ideological influence on readers in travel sketches by Ilya If and Yevgeny Petrov "One-level America." Particular attention is paid to the description of the stereotype of the American way of life, customs and habits of the U.S. population.

Keywords: propaganda, ideology, influence, stereotype, the Soviet Union, America, Ilya If and Yevgeny Petrov.

Валькова Е. Г. Пропагандистская составляющая в путевых очерках И. Ильфа и Е. Петрова «Одноэтажная Америка».

В статье рассматривается проблема идеологического воздействия на читателей в путевых очерках Ильи Ильфа и Евгения Петрова «Одноэтажная Америка». Особое внимание уделяется стереотипному описанию американского образа жизни, нравов и обычаев населения США.

Ключевые слова: пропаганда, идеология, влияние, стереотип, Советский Союз, Америка, Илья Ильф, Евгений Петров.